

מבט על, גיליון 687, 20 באפריל 2015

טורקיה מנווטת בין המזרח למערב ובין השיעים לסונים

עודד ערן וגליה לינדנשטראוס

ביקורו בן היום האחד של נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, באיראן (ב-7 באפריל 2015), משמש דוגמה נוספת להתנהלותו המזגוגת. למרות יותר מעשור של מאמצים, המנהיג הטורקי לא הצליח עדיין לבסס לארצו תפקיד מרכזי באזור, שמפולג על רקע דתי ואתני וכן על רקע מחלוקות כלכליות. במסגרת מאמציו לנצח בכל החזיתות, הרחיק מעליו ארדואן ידידים ואויבים כאחד, כולל בני ברית שהיו לטורקיה בנאט"ו ושמרביתם גם חברים באיחוד האירופי – האיחוד שטורקיה, כולל ארדואן ומפלגת הצדק והפיתוח, שואפים להצטרף אליו, כך לפחות על פי ההצהרות הרשמיות.

רק עשרה ימים קודם לביקורו בטהרן, גרר ארדואן תגובה בוטה ובלתי דיפלומטית משר החוץ האיראני, מוחמד ג'וואד זריף, בעקבות הצהרתו על כך ש'איראן וארגוני הטרור חייבים לסגת' (מתים). זריף הגיב באומרו ש"מוטב שאלה שיצרו נזק בלתי הפיך באמצעות השגיאות האסטרטגיות והפוליטיקה היהירה שלהם, יאמצו מדיניות אחראית". ואמנם, ניתן לטעון שביחד עם המדיניות המתערבת של איראן בסוריה, גם עמדתה הבלתי מתפשרת של טורקיה בנוגע להפלת משטר אסד – גם אם נכונה מוסרית – תרמה להתארכות העימות בסוריה.

ימים ספורים בלבד לאחר שובו לאנקרה, קיים ארדואן שיחה טלפונית עם המלך הסעודי ועם אמיר קטאר. אם המטרה הייתה לתווך בין איראן, שעומדת מאחורי החיותים בתימן, לבין ערב הסעודית, שמובילה קואליציה לעצירת התקדמות החיותים – קרוב לוודאי שכוון לו כישלון נוסף. שר המדינה לענייני החוץ של איחוד האמירויות, אנוואר קרקאש, כינה את עמדות טורקיה (ופקיסטאן) בתימן סותרות ומעורפלות, וטען שאיראן חשובה יותר לשתי מדינות אלה מאשר מדינות המפרץ. עוד הוסיף, שעמדות סותרות אלה מוכיחות, שהאחריות לביטחון הערבים מלוב ועד תימן צריכה להיות נתונה בידי המדינות הערביות. ההצהרות שיצאו מאנקרה בתגובה לאמירה זו, ובמיוחד אלה שלפיהן האחריות לפתרון מדיני בתימן מוטלת על טורקיה, איראן וערב הסעודית, מעידות בעינינו על תיאום עמדות בין איראן לטורקיה בכל הנוגע לתימן.

אם המטרה של ארדואן בביקורו בטהרן הייתה פיתוח ההזדמנויות הכלכליות שנפתחות לנוכח ההסרה האפשרית של הסנקציות, אזי עדיין יש להמתין ולראות אם מדובר בהצלחה. כפי שארדואן עצמו טען, סיבה עיקרית לביקורו הקצר בטהרן, הייתה להוריד את המחיר שטורקיה משלמת עבור 10 מיליארד המטרים המעוקבים של גז טבעי, שהיא רוכשת מדי שנה מאיראן, מאז 2001. טורקיה ביקשה הורדה של 25% במחיר (בקשה שנתונה כעת לבוררות בינלאומית), אולם העובדה שמחירי הנפט, ומחירי הגז הטבעי שמוצמדים אליהם, נפלו דרמטית בחודשים האחרונים, תקשה על איראן להיענות לבקשה זו בחיוב. בתגובה, יכולה טורקיה לבחור לייבא יותר גז מרוסיה, שהסכימה להפחית 10.25% במחיר הגז שהיא מוכרת לטורקיה, אולם צעד זה עתיד להגדיל את התלות הטורקית ברוסיה, תוצאה שטורקיה מעדיפה להימנע ממנה. מאידך, איראן עתידה להפוך למשמעותית מאוד עבור טורקיה בכל הקשור לנתיבי תחבורה יבשתיים, שכן שיקולי ביטחון הופכים את המעבר של משאיות טורקיות בסוריה ובעיראק למסוכן, ואי חידוש הסכם המעבר בשטח מצרים מקטין את הרלוונטיות של אופציה זו. אמנם האופציה של מעבר משאיות טורקיות דרך נמל חיפה עדיין קיימת, אך ההיקפים אינם מספיקים מבחינת הצרכים של טורקיה. יתרה מכך, עסקת ענק עשויה לקרום עור וגידים אם איראן תהפוך לשותפה בצינור הגז הטורק-אנטולי (TANAP), שמתוכנן להוביל גז מאזרבייג'ן לטורקיה ומשם לאירופה. אם הנסיבות הפוליטיות בעתיד יאפשרו זאת, איראן תוכל להשתמש בצינור ה-TANAP להעברת גז טבעי לאירופה. אם לאיראן תוצע אפשרות להשקיע בפרויקט זה, עשויה להתפתח שותפות אסטרטגית.

אולם פרויקט כזה עתיד לארוך שנים עד שיושם, ולמרות שיש לו פוטנציאל לשפר את יחסיה של טורקיה עם אירופה, המצב הנוכחי עדיין מאופיין במתיחות שמצטרפת לשורה של כישלונות אחרים במדיניות החוץ הטורקית – בהחלט רחוק מהיעד שהציב בעבר מי שכהן כשר החוץ הטורקי וכיום הוא ראש ממשלת טורקיה, אחמט דאוטולו, של 'אפס בעיות' עם המדינות השכנות.

החלום של טורקיה להפוך לחברה באיחוד האירופי הולך ונמוג. הקשיים בהגעה לפתרון בסכסוך בקפריסין (גם אם אינם רק באשמתה של טורקיה), השורה הארוכה של אמצעים אנטי-דמוקרטים שנוקטת ממשלת טורקיה, ההתנגדות הגלויה של חברות מרכזיות באיחוד לכניסתה, הכחשתה של טורקיה את רצח העם הארמני (שלאחרונה עוררה משבר דיפלומטי בינה לבין הוותיקן) וכן המשבר בתוך גוש האירו עצמו – כל אלה מטילים צל כבד על חברותה הפוטנציאלית של טורקיה, לפחות כל עוד לא יחולו שינויים מהותיים במבנה הנוכחי של האיחוד.

הצהרתו מהשנה שעברה של נשיא הנציבות האירופית, ז'אן קלוד יונקר, ולפיה לא צפויה הרחבה כלשהי של שורות האיחוד בחמש השנים הקרובות, תורמת לצמצום הסיכויים שטורקיה תהפוך אי פעם לחברה מלאה. גם ההצהרה הרשמית של מועצת האיחוד האירופי מדצמבר 2014, ולפיה טורקיה מועמדת לחברות באיחוד ושותפת מפתח שלו, אינה יכולה לשנות את מציאות היחסים הנוכחית. עולה גם הספק אם טורקיה בעת הזו אכן שואפת לחברות מלאה באיחוד, על כל המחויבויות הנלוות לכך. תגובתו האחרונה של ארדואן לחשש הרשמי שהביע האיחוד בנוגע לצעדים שננקטו במדינה נגד גופי תקשורת של האופוזיציה, ובה טען שהאיחוד צריך לשמור את התבונה שלו לעצמו, מסייעת להבהיר כי רעיון חברות טורקיה באיחוד האירופי הולך ונמוג. בעבר, חלק מגורם המשיכה ש"המודל הטורקי" נהנה ממנו בדעת הקהל הערבית נבע מהיותה של טורקיה מועמדת לחברות באיחוד האירופי. אובדן רכיב זה, לצד הנטיות האוטוקרטיות של ארדואן והסימנים המדאיגים בנוגע לכלכלת טורקיה, הפכו את המודל הטורקי להרבה פחות אטרקטיבי, ומהווים סיבה נוספת לירידה היחסית בהשפעתה האזורית של טורקיה.